

DOI 10.33099/2618-1614-2021-15-2-8-16

УДК 355.45.02

В. С. Фролов,

кандидат військових наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник центру
воєнно-стратегічних досліджень,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського,

В. М. Семененко,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
заступник начальника центру воєнно-стратегічних
досліджень, Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, полковник

Організація територіальної оборони України в умовах гібридної війни з Росією

В умовах можливого широкомасштабного вторгнення збройних сил Російської Федерації на територію України гостро постає питання організації територіальної оборони в умовах гібридних загроз. Реальну сутність сучасної агресивної політики Росії відображають описані в статті чотири основні напрями загроз національним інтересам України та наведена послідовність основних заходів гібридної агресії Російської Федерації проти України. Організація системи територіальної оборони як складової системи оборони України є недостатньо вивченим елементом організації оборони України. Основні проблеми організації системи територіальної оборони в Україні, закордонний досвід, можливі завдання та варіант структури територіальної оборони України наведені в даній статті. Актуальність статті підтверджує поданий 25 травня 2021 р. Президентом України до Верховної Ради України проект Закону «Про основи національного спротиву».

Ключові слова: територіальна оборона, гібридна війна, організація оборони України, агресія Російської Федерації.

© В. С. Фролов, В. М. Семененко, 2021

Початок XXI століття характеризується активізацією імперських амбіцій Російської Федерації (РФ). Її національні інтереси мають глибоке історичне коріння, яке зароджувалось у ранні часи формування «Московії», потім набуло розвитку за часів Російської імперії та Радянського Союзу.

Лідерам Кремля у відносно короткі строки вдалося побудувати в пострадянській Росії імперіалізм, котрий за своєю сутністю відповідає зразку, яким його малювали ідеологи комунізму, – безмежна влада капіталу, нещадна експлуатація робочого класу, милітаризація економіки та гонка озброєнь, прагнення до світового панування тощо.

Для відновлення імперії Російська Федерація вибрала найнебезпечніший та найагресивніший спосіб – пряму військову агресію проти держав колишнього СРСР, окупація частини їхніх територій. Основною метою таких дій є примусити народи цих держав перейти під юрисдикцію Росії.

Створення «Придністровської республіки», захоплення Абхазії та Південної Осетії, окупація Криму та сходу України підтверджують імперські амбіції Кремля. Російська Федерація розгорнула воєнні дії в Сирії з метою не допустити енергоресурси Близького Сходу на європейський ринок у збиток «Газпрому» та заявити світовому суспільству про свої амбіції в геополітичному просторі як одного зі світових лідерів.

На наш погляд, сучасна політика кремлівської влади російської імперії XXI ст. базується на:

- неофашистській ідеології «русского мира»;
- найагресивніших рисах зовнішньої політики держав IX–XX ст.;
- сталінській, репресивній системі державного управління.

Підготовка та ведення гібридної війни проти України відображає реальну сутність сучасної агресивної політики Росії. Основні напрями загроз національним інтересам України з боку Російської Федерації в умовах ведення гібридної війни, проаналізовані авторами в попередній статті [1], показані на *рисунку 1*.

У процесі підготовки й ведення гібридної війни проти Грузії та України Російська Федерація застосовує новітні способи тиску на національні інтереси на *чотирьох основних напрямках*:

Напрямок перший. Дискримінація України в економічній, енергетичній, дипломатичній, транспортній та інших сферах міжнародного співробітництва, порушення міжнародного права та договорів у двосторонніх відносинах тощо. Ведення так званої «м'якої» війни з боку Росії проти України та інших пострадянських республік не припинялось із часів розпаду колишнього СРСР.

Напрямок другий. Розгортання та ведення агресивної інформаційної та кібернетичної боротьби.

Інформаційна війна ведеться Російською Федерацією в геополітичному просторі постійно та охоплює всі сфери

Перший напрям	Другий напрям	Третій напрям	Четвертий напрям
<p>«М'яка» війна</p> <p>Використання ООН, ОБСЄ, інших організацій для дискримінації України; використання фінансово-економічного та енергетичного впливу на Україну; блокування співробітництва України з ЄС, НАТО; застосування дипломатичних заходів тощо</p>	<p>Інформаційна боротьба</p> <p>Організація інформаційної війни з метою: дискредитації влади України; формування проросійських поглядів серед населення; посилення антиукраїнських настроїв у РФ; активізація системних кібератак тощо</p>	<p>Втручання у внутрішні справи</p> <p>Дестабілізація внутріполітичної обстановки; активізація антидержавних політичних сил; засилання кримінальних елементів; формування НЗФ; диверсії на арсеналах, складах мітинги, протести та блокування роботи влади тощо</p>	<p>Воснні дії (за умови підтримки агресії населенням)</p> <p>ПдВО – Південний військовий округ РФ; ПЗ ДШВ – передовий загін у складі ДШВ; МЗ – мобільні загони (ДШВ, СВ); НЗФ – незаконні збройні формування.</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Державна Дума 2. Президент РФ 3. Рада Міністрів РФ 4. Дипломатичний корпус РФ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Державна Дума 2. Президент РФ 3.ФСБ; МО; ГРУ ГШ РФ; Сили СО 4. Проросійські політичні партії <p>5. Зовнішня розвідка РФ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Президент РФ 2. ФСБ; ГУР ГШ; «приватні» НЗФ 3. Козацькі в/формування РФ 4. РГ ВО «Південь» РФ 	

Рис. 1. Напрями ведення гібридної війни РФ проти України

діяльності. Вона провадиться незалежно від рівня і стану взаємовідносин між державами (групами держав). Основна мета інформаційних операцій – поширення і захист націоналістичних ідей «руського мира», виправдання військової агресії проти сусідніх держав та застосування збройних формувань на інших континентах [2].

А. Ілларіонов, колишній радник В. Путіна, науковий співробітник інституту Катона (Вашингтон, США) вважає сучасну інформаційну боротьбу Четвертою світовою війною та стверджує: «Інформаційна війна – перша тотальна світова війна. І в Першій світовій, і в Другій світовій, і в так званій Третій світовій (Холодній) війнах були чітко окреслені театри воєнних дій, фронти, фланги, тили. ...Через свої іманентні якості інформація володіє властивістю поширюватися, не зважаючи на кордони і визначені обмеження. Тому інформаційна війна не має ні тилу, ні флангів. Фронти інформаційної війни можуть пролягати будь-де» [3].

Напрямок третій. Втручання у внутрішні справи інших держав. На світовому рівні – втручання у вибори керівних органів, підтримка екстремістських політичних партій і рухів, забезпечення озброєнням та військовими фахівцями антидержавних терористичних організацій.

У пострадянських державах втручання РФ у внутрішні справи є більш масштабним та охоплює:

- формування та фінансову підтримку політичних партій, сепаратистських рухів та проросійських ЗМІ;
- усебічну підтримку проросійських сил для виборів (призначення) до органів державної влади;
- проведення комплексних заходів з дискредитації політичного керівництва держав;
- формування агентури та ескалацію криміногенної обстановки тощо.

Російська Федерація завжди активно застосовує комплекс «асиметричних» засобів дестабілізації внутрішньополітичної ситуації та, використовуючи результати першого та другого напрямів загроз національним інтересам, намагається максимально ускладнити діяльність урядових структур держави-суперника та обмежити їхній вплив на соціальні, економічні й інші внутрішньополітичні процеси.

Напрямок четвертий. Військова агресія. Збройна агресія, як правило, є силовим продовженням досягнення зовнішньополітичної мети, не досягнутої застосуванням «м'якої війни» – силами, засобами та методами трьох попередніх напрямів.

Однією з основних умов вторгнення збройних сил (ЗС) Росії на територію сусідніх держав є підтримка агресії значною кількістю місцевого населення. Відсутність такої підтримки ускладнює обґрунтування окупації

з погляду міжнародного права, ускладнює можливості формування органів місцевого самоврядування, які б діяли в інтересах держави-агресора, та потребує значних затрат на застосування надзвичайних заходів для підтримання функціонування окупаційного режиму на окупованих територіях. Аналіз підтримки населення від початку агресії до сьогодні в загрозливих регіонах України наведений у дослідженнях Національного інституту стратегічних досліджень «Український фронт» [4–6].

Аналіз розгортання гібридної агресії Росії проти України показаний на *рисунку 2*.

Планування, організацію, забезпечення та управління військовою агресією РФ проти України можна поділити на *чотири рівні*:

Перший рівень. Розробку стратегічної ідеї збройної агресії здійснювало політичне керівництво РФ під безпосереднім керівництвом Президента В. Путіна як Верховного Головнокомандувача ЗС РФ. Безпосереднє планування, організацію та всебічне забезпечення здійснювали Федеральна служба безпеки (ФСБ), Міністерство оборони (МО), Генеральний штаб ЗС РФ, штаби видів ЗС, повітряно-десантних військ і штаб Південного військового округу.

Другий рівень. Політичну платформу гібридної агресії РФ в Україні складала «Партія регіонів», Комуністичні партії України та Автономної Республіки Крим, проросійські партії та рухи Криму¹.

Основними виконавцями рішень сепаратистських політичних сил були:

- проросійськи налаштована частина населення східних регіонів;
- пенсіонери «радянської» орієнтації;
- представники кримінального бізнесу, яким загрозувала кримінальна відповідальність за незаконно придбаний бізнес;
- керівний склад органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та Збройних Сил України (ЗСУ), які перейшли на бік агресора тощо.

Сепаратистські політичні партії та рухи формували органи окупаційної влади, організували адміністративне управління окупованими територіями, жорстко переслідували і знищували українські патріотичні організації та їхніх лідерів під виглядом наведення окупаційного «порядку», організували мітинги, збори тощо з метою підтримання агресії Росії та протидії державній владі.

Третій рівень. Застосування ЗС РФ, інших військових формувань у гібридній агресії. Загальне керівництво військовою складовою агресії проти України, управління планом стратегічної ізоляції воєнного конфлікту здійснювалися МО, Генеральним штабом ЗС та ФСБ Російської Федерації.

Безпосереднє управління військовою агресією проти України здійснювалось оперативними групами Мініс-

терства оборони, Генерального штабу (ГШ) та ФСБ РФ з об'єднаних командних пунктів Південного військового округу та Чорноморського флоту в м. Севастополь.

Основа військових формувань РФ в агресії проти України складала угруповання військ (сил) сухопутних військ; повітрянодесантні війська; морська піхота Чорноморського, Балтійського та Північного флотів; агентура Головного розвідувального управління (ГРУ) ГШ та ФСБ в Україні; війська спеціального та особливого призначення ЗС РФ; воєнізовані загони «Кубанського козацтва» та незаконні військові формування, які створювалися на окупованих територіях, що комплектувалися проросійським, антидержавним населенням України та «патріотами» «русского мира» Російської Федерації.

Військові частини регулярних військ ЗС РФ застосовувалися для блокування військових містечок Збройних Сил України та Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ, аеродромів, морських портів, позицій протиповітряної оборони, систем управління повітряною та морською навігацією тощо. На території Донбасу регулярні війська РФ складала основу ведення воєнних дій проти Збройних Сил України.

«Козацькі» підрозділи на першому етапі брали участь у захопленні органів місцевого самоврядування та виконували поліцейські функції на окупованій території. Надалі вони використовувалися для охорони та оборони штабів, артилерійських частин, засобів розвідки та радіоелектронної боротьби, сухопутних комунікацій тощо.

Четвертий рівень. Стихійні дії кримінальних елементів на окупованій території та в інших регіонах України.

Стихійні погроми здійснювалися кримінальними елементами з Росії, України, інших республік колишнього СРСР; правопорушниками, котрі перебували під слідством українських правоохоронних органів тощо.

Основною метою дій таких груп було захоплення архівних документів та кримінальних справ в органах (архівах) МВС, СБУ, судах. Частина з них знищувалася на місці або продавалася зацікавленим злочинцям; важливіші відбирались агентурою ФСБ (в основному документи з архіву СБУ).

Стихійні дії полягали в погромах банків, торговельних закладів з метою наживи. Основними об'єктами для злочинних елементів були склади зі зброєю, боеприпасами та наркотичними речовинами.

Однією з особливостей гібридної агресії проти України є те, що військові формування Російської Федерації вводилися тільки в регіони, в яких місцевим населенням підтримка «русского мира» перевищували 50%².

Так, у Дніпропетровській, Запорізькій, Херсонській, Харківській та інших південно-східних областях України агресивні плани керівництва РФ були провалені через незначну підтримку агресії місцевим населенням та високу активність українських патріотичних сил.

¹ За матеріалами інтерв'ю Л. Грача 21 березня 2017 р.; джерело: <https://meduza.io/feature/2017/03/21/esli-by-nas-ne-podderzhal-patrushev-v-krymu-stoyal-by-amerikanskiy-flot>.

² За інформацією офіційного сайту ЦВК України: <https://www.cvk.gov.ua>.

Організація та керівництво	Виконавці	Основні заходи «гібридної» агресії
1. Формування замислу «гібридної» агресії РФ проти України		
Політичне керівництво РФ, ФСБ, МО	1. Генеральний штаб ЗС. 2. Департаменти ФСБ. 3. Штаби військових округів, флотів, ПДВ, видів ЗС РФ	1. Визначення політичної мети агресії. 2. Розробка планів операцій, методів та способів їх виконання. 3. Організація всебічного забезпечення
2. Політична платформа «гібридної» агресії РФ в Україні		
1. «Партія регіонів» та її союзники. 2. Комуністична партія України. 3. Російські політичні партії в АРК	1. Проросійська частина населення. 2. Пенсіонери та населення «радянської» орієнтації. 3. Представники кримінального бізнесу. 4. Дезертири МВС, ЗСУ, СБУ, прокуратури, судів	1. Формування органів окупаційної влади. 2. Організація адміністративного управління на анексованих територіях. 3. Переслідування патріотичних сил під виглядом наведення порядку. 4. Інформаційно-пропагандистська антиукраїнська діяльність. 5. Організація мітингів на підтримку «русской весны»
3. Застосування ЗС, інших військових формувань РФ у «гібридній» агресії		
1. Оперативні групи ГШ ЗС, ПДВ та ФСБ РФ. 2. Командування Південного ВО та ЧФ РФ	1. Агентура ГРУ ГШ, ФСБ РФ в Україні. 2. Групи СпП ПДВ, ГРУ ЗС та ФСБ РФ; Південного ВО. 3. Військові частини СВ, ПДВ, МП ЧФ, БФ, ПФ, ПКС, РЕБ. 4. «Дивізія» Кубанського козацтва РФ	1. Захоплення органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів. 2. Захоплення об'єктів критичної інфраструктури (систем управління навігацією, основних сухопутних магістралей). 3. Блокування військових містечок, позицій ППО, баз ВМСУ, аеродромів, установлення контролю на кордоні з РФ. 4. Введення регулярних військ для блокування ППД та боротьби зі ЗСУ, НГУ
4. Стихійні дії кримінальних елементів		
1. Кримінальні авторитети України та РФ. 2. Стихійні дії кримінальних елементів з метою наживи	1. Криміналітет РФ та інших республік колишнього СРСР. 2. Підслідчі РФ, направлені правоохоронними органами РФ до України. 3. Проросійські кримінальні елементи України. 4. Правопорушники, які на час агресії перебували під слідством	1. Погроми архівів правоохоронних органів (МВС, СБУ, прокуратур). 2. Мародерство, пограбування банків та об'єктів приватної власності. 3. Участь у бойових діях у складі інших бандформувань. 4. Захоплення зброї, боєприпасів та наркотичних засобів

Рис. 2. Послідовність основних заходів гібридної агресії РФ проти України

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в умовах можливого широкомасштабного вторгнення збройних сил Російської Федерації на територію України гостро постає питання щодо організації системи оборони України в умовах гібридних загроз та особливо її складової – територіальної оборони (ТрО).

Організація системи оборони України з початком відкритої військової агресії РФ проти України у 2014 р. недостатньо вивчена і потребує глибокого аналізу. У про-

цесі такого аналізу пропонується враховувати наведені чотири основні напрями загроз національним інтересам України та послідовність основних заходів гібридної агресії Російської Федерації проти України.

Територіальна оборона як складова системи оборони України також потребує окремих досліджень з метою організації ефективної протидії можливому вторгненню збройних сил РФ.

Частково аналіз існуючої системи протидії загрозам національним інтересам України та шляхи її вдосконалення були розглянуті авторами в [1].

Водночас слід виокремити заходи, які стихійно проводилися патріотами на території більшості областей України від початку російської агресії. Основними з них були:

- по-перше, особовий склад мобілізаційного резерву масово та самостійно прибував до військових комісаріатів для направлення його до складу ЗСУ;

- по-друге, представники найактивнішої частини військовослужбовців запасу формували добровольчі батальйони, які самостійно перекидалися до Донецької та Луганської областей для відбиття вторгнення російських військ на територію України;

- по-третє, з виявленням значних проблем у забезпеченні військ у найкоротші строки сформувався волонтерський рух, який відіграв значну роль у підтриманні боєздатності військових частин ЗСУ та «добробатів» під час ведення бойових дій протягом 2014–2016 рр.;

- по-четверте, в населених пунктах практично всіх регіонів України самостійно розгорталася блокпости, які брали під свій контроль переміщення транспорту і населення, посилювали охорону об'єктів критичної інфраструктури держави тощо.

Отже, з початком російської гібридної агресії проти України стихійно формувалася **система всенародного спротиву**. Водночас у регіонах, де проросійські партії та рухи мали підтримку населення, створювались антиукраїнські воєнізовані організації та незаконні збройні формування під керівництвом сил спеціального призначення ГРУ Генерального штабу та ФСБ РФ.

Таким чином, під час стихійних дій самозахисту населення формувалися деякі елементи **організації територіальної оборони**, які необхідно врахувати командуванню ЗСУ для розробки основ нової системи протидії сучасним методам ведення гібридної війни Російською Федерацією проти України.

Саме тому останніми роками активізувалася законодавча робота щодо організації територіальної оборони України. Були розроблені та подані до Верховної Ради України декілька законопроектів. На виконання положень Закону України «Про національну безпеку України» та відповідно до положень Стратегії воєнної безпеки, затвердженої Указом Президента України № 121 від 25 березня 2021 р., у державі запроваджений принцип всеохоплюючої оборони, ключовими елементами якої є стійкий опір агресору і використання для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства. Наразі актуальним є проект Закону «Про основи національного спротиву» (№ 5557, зареєстрований 25 травня 2021 р.)³, поданим Президентом України та прийнятим за основу зі

скороченим строком підготовки [7]. Цей проект Закону повинен урегулювати питання розвитку територіальної оборони, організації руху опору та відповідної підготовки громадян України до національного спротиву, що є невід'ємною складовою всеохоплюючої оборони держави на всій території України.

Одним з лідерів створення системи територіальної оборони за кордоном на сьогодні є Польща [8–10]. Війська територіальної оборони (пол. *Wojska Obrony Terytorialnej*) – один з п'яти видів збройних сил Польщі, формування якого розпочалося 2015 р. Війська ТрО не належать до резерву, служба в цих військах – це вид дійсної військової служби. Штатна чисельність – 53 тис. військовослужбовців. Війська ТрО охоплюють 17 бригад територіальної оборони: по одній у кожному із 16 воєводств і дві – в Мазовецькому воєводстві⁴. Міністр оборони Польщі 18 березня 2021 р. прийняв рішення створити ще три додаткові бригади ТрО; загальна чисельність військ при цьому залишається незмінною⁵.

У цьому проглядається схожість із проектом Закону «Про основи національного спротиву», поданого Президентом України до Верховної Ради України 25 травня 2021 р. Водночас Україна не може імплементувати собі польський підхід до формування системи територіальної оборони держави з огляду на різні системи організації оборони наших держав. Польща як держава – член НАТО перебуває в загальній системі оборони НАТО, тоді як Україна повинна розраховувати на власні сили. Відповідно, завдання та структура наших систем оборони, зокрема територіальних, різняться.

Проведений аналіз створення **системи ТрО України** виявив низку її основних **проблем**:

1. Обмеженість державного бюджету щодо фінансування сектору безпеки та оборони. Ведення воєнних дій на сході держави вимагає від України зосередження значних фінансових витрат на утримання, розвиток і реформування ЗСУ.

2. В Україні значна кількість населення, особливо на південному сході, підтримує проросійський вектор розвитку держави. У процесі формування підрозділів ТрО необхідно проводити ретельний підбір особового складу, беручи до уваги партійність і політичні погляди кандидатів.

3. Наявність антиукраїнських політичних партій та рухів, які підтримують гібридну агресію Російської Федерації. Контроль над приватними проросійськими ЗМІ в Україні дає змогу РФ проводити широкомасштабні інформаційні операції, що негативно впливає на патріотизм населення та особовий склад ЗСУ.

Кількість проросійських політичних партій та рухів в Україні зростає, їхній вплив на населення поширюється, особливо в південно-східних регіонах. Такий висновок підтверджує порівняльний аналіз результатів місцевих

³ 1 серпня 2021 р. набрав чинності Закон України № 1702-IX «Про основи національного спротиву», який вводиться в дію з 1 січня 2022 р. Документ було офіційно опубліковано в газеті «Голос України» 31 липня 2021 р. – *Ред.*

⁴ *Wojska Obrony Terytorialnej*. – <https://terytorials.wp.mil.pl>.

⁵ *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*. – <https://www.gov.pl>.

Таблиця 1

**Результати місцевих виборів
у південних областях України у 2015 р. та 2020 р.**

№ з/п	Області України	Вибори 2015 р. (Опозиційний блок), %	Вибори 2020 р. (ОПЗЖ, «Партія Шарія»), %	Зростання частки, %
1	Одеська	27,38	35,71	+8,33
2	Миколаївська	26,56	37,65	+11,09
3	Херсонська	20,31	43,74	+23,43
4	Запорізька	33,30	47,69	+14,39

виборів у 2015 р. та 2020 р. у чотирьох південних областях України⁶ (табл. 1).

4. Запропонований проект Закону «Про основи національного спротиву», на наш погляд, порушує один з основних військових принципів.

Зокрема, положення, наведені у статті 1 «Визначення основних термінів», статті 7 «Керівництво національним спротивом», статті 16 «Повноваження штабів зон (районів) територіальної оборони, керівників зон (районів) територіальної оборони», надають керівникам (цивільним) обласних, місцевих, районних державних адміністрацій право управління військовими підрозділами. Такий варіант є нелогічним, ненадійним, неефективним, не відповідає положенням воєнного мистецтва та законам війни. Структура територіальної оборони, тим більше бригадного складу, повинна мати надійну, жорстку систему управління та всебічного забезпечення.

Тематика командно-штабних та оперативно-тактичних навчань угруповань військ (сил) ЗС РФ підтверджує підготовку приморської стратегічної операції. Основними цілями операції Південного військового округу можуть бути: відмежування України від акваторії Чорного моря та заволодіння приморською інфраструктурою; повне оволодіння акваторією Азовського моря; відновлення водного та енергетичного забезпечення Кримського півострова з території Херсонської області.

Як видно з висновків оцінки регіонального безпекового середовища, Росія розгорнула проти України стратегічне угруповання військ (сил) на базі Південного військового округу. Україна спроможна створити та підтримувати оборонний потенціал, здатний протистояти «гібридній» агресії РФ у південно-східному регіоні держави, сформувати і забезпечити одне стратегічне угруповання військ (сил) для відбиття вторгнення військ Південного військового округу ЗС РФ. На іншій території України доцільно організувати систему територіальної оборони держави відповідно до характеру, методів та способів ведення воєнних і терористичних дій РФ на цій території.

Як показує історичний та світовий досвід ведення війни, територіальна оборона – одна з найскладніших складових оборони держави, що залежить від потужнос-

ті воєнного потенціалу противника, базується на глибокому аналізі способів та методів ведення ним воєнних дій і потребує врахування внутрішньополітичної ситуації в державі. Основна мета територіальної оборони – посилення обороноздатності держави за рахунок ресурсів органів місцевого самоврядування та патріотично налаштованих громадян, які не підлягають мобілізації.

На наш погляд, в умовах гібридної агресії РФ **оборону України доцільно розвивати за чотирма основними напрямками:**

1) активізація заходів оборонної реформи з метою прискорення вступу до військово-політичного блоку НАТО і розгортання співробітництва з державами – членами євроатлантичного альянсу;

2) організація активної широкомасштабної протидії інформаційним та кібернетичним операціям Російської Федерації проти України;

3) створення сучасних Збройних Сил, заснованих на принципах НАТО, у складі високомобільних оперативнотактичних об'єднань, на основі яких доцільно формувати міжвидове стратегічне угруповання військ (сил) під єдиним командуванням та управлінням, з новітньою системою всебічного забезпечення військових операцій. Стратегічне угруповання військ (сил) ЗСУ має бути спроможним успішно протистояти наступальним операціям угруповань військ (сил) Південного військового округу РФ;

4) формування сучасної системи територіальної оборони, інтегрованої в загальну систему оборони держави під керівництвом Генерального штабу ЗСУ, здатної успішно підтримувати правовий режим воєнного стану, організувати надійну охорону та оборону державної критичної інфраструктури, передусім військової, забезпечити виконання завдань дорожно-комендантської служби на всій території держави тощо.

Відповідно до статті 18 Закону України «Про оборону України» [11] «територіальна оборона України є системою загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період». Зони відповідальності суб'єктів територіальної оборони тісно пов'язані та залежать від військово-адміністративного поділу держави.

Як зазначено в законопроекті «Про основи національного спротиву», **основними завданнями територіальної оборони** можуть бути [7]:

1) участь у посиленні охорони та захисті державного кордону;

2) участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій;

3) участь у підготовці громадян України до національного спротиву;

4) участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління;

⁶ За інформацією офіційного сайту ЦВК України. – <https://www.cvk.gov.ua>.

5) участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України;

6) забезпечення умов для стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил) або їх перегрупування;

7) участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій;

8) участь у забезпеченні заходів публічної безпеки і порядку в населених пунктах;

9) участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях;

10) участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями;

11) участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника).

Для виконання запропонованих завдань доцільно у складі військ ТрО мати дві складові: першу – бойовий склад; другу – систему забезпечення.

До **бойового складу військ ТрО** доцільно віднести підрозділи, призначені для боротьби з диверсійно-розвідувальними групами противника, повітряними десантами, пошуку та захоплення терористичних груп, охорони та оборони важливих об'єктів. До бойового складу доцільно залучати відомчі охоронні підрозділи.

До **системи забезпечення військ ТрО** слід віднести авторемонтні підприємства незалежно від форм власності, дорожньо-ремонтні, мостобудівні, підрозділи ДСНС та інші структури, відповідно до їхнього призначення.

Кількість, структура та чисельність бойових підрозділів і груп забезпечення залежить від конкретних завдань ТрО та умов воєнно-політичної обстановки в зоні відповідальності територіального командування (ТрК).

Відповідно до Указу Президента України № 39/2016 від 5 лютого 2016 р. [12] «військово-адміністративний поділ території України – це розмежування території держави на військово-адміністративні зони (райони) в інтересах забезпечення оборони України. Військово-адміністративний поділ території України визначає територіальний розподіл відповідальності та повноважень органів військового управління Збройних Сил України у сфері оборони держави на суші, у повітряному та морському просторі».

Отже, військово-адміністративний поділ держави здійснюється в інтересах системи управління військами (силами) та цілком залежить від конкретних напрямів (регіонів) загроз територіальній цілісності України, а також від методів і способів ведення воєнних дій противником.

Виходячи з воєнно-терористичних дій ЗС РФ та ФСБ, на наш погляд, найдоцільнішим може бути розподіл зон ТрО відповідно до виявлених зон реальних воєнних дій

противника: перша зона – ТрК «Схід», охоплюватиме зону ведення воєнних дій з регулярними угрупованнями військ (сил) РФ; друга – ТрК «Центр», міститиме зону протидії розвідувально-терористичним діям противника; третя – ТрК «Захід», охоплюватиме зону боротьби з розвідкою та інформаційними заходами противника.

Отже, відповідно до реальної воєнно-політичної ситуації, що склалася в Україні, на наш погляд, військово-територіальний поділ держави доцільно уточнити й визначити такий **розподіл зон ТрО**:

- ТрК «Схід»: Автономна Республіка Крим, Харківська, Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Одеська області;

- ТрК «Центр»: Чернігівська, Київська (без м. Київ), Житомирська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська, Вінницька, Хмельницька області;

- ТрК «Захід»: Волинська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Львівська області;

- окрема зона ТрО «Київ» має охоплювати сектори, що формуються в адміністративних районах м. Києва.

Кожна зона ТрК може поділятися на сектори, що створюються в межах адміністративних районів областей.

Керівництво та управління зонами (секторами) здійснюватиметься штабами, сформованими на базі військових комісаріатів (територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки).

Організаційно-штатна структура та кількість підрозділів ТрО залежатиме від конкретних умов:

- воєнно-політичної ситуації на території відповідальності зони (сектора);

- передбачуваних варіантів дій противника в зоні (секторі);

- наявності, кількості і стану сил безпеки та оборони (насамперед Національної Гвардії України та національної поліції) на закріпленій території відповідальності;

- кількості державних і військових об'єктів, визначених для охорони та оборони, кількості бар'єрних ділянок та їхніх характеристик тощо;

- наявності вільних мобілізаційних ресурсів, які можуть бути залучені до комплектування військ (сил) ТрО тощо.

Отже, до формування структури та складу сил ТрО не можна підходити формально-бюрократично. Роль і місце кожного ТрК, зони й сектора залежать від багатьох факторів та не можуть бути однотипними за складом та чисельністю.

Планування ТрО здійснюється Генеральним штабом ЗСУ на підставі рішення Головнокомандувача ЗСУ та затверджується Верховним Головнокомандувачем ЗСУ – Президентом України разом зі Стратегічним планом застосування ЗСУ.

ТрК підпорядковані командувачу Сухопутних військ ЗСУ, який здійснює безпосереднє командування та управління територіальною обороною. ТрК «Схід» доцільно

включити до складу Об'єднаних сил та підпорядкувати командувачу Об'єднаними силами.

Формування вихідних даних, що складають основу замислу організації ТрО, є одним з найважливіших етапів планування системи ТрО.

Військові частини ТрО не можуть бути більшими за батальйон. Для управління частинами бригадного рівня необхідно мати добре підготовлені та злагоджені штаби, надійну систему всебічного забезпечення та багато інших особливостей, порушення кожної з яких може призвести до хаосу у веденні бойових дій, дезертирства особового складу, мародерства стосовно місцевого населення тощо.

Крім того, бригади ТрО, як правило, входять до загальної системи всебічного забезпечення ЗСУ та потребують витрат на рівні бригад ЗСУ, що не виправдовує

себе з погляду економії ресурсів, необхідних для забезпечення оборони держави. Разом з тим, боєздатність бригад ТрО значно поступається боєздатності військових частин ЗС РФ, якщо ми плануємо застосовувати їх для відбиття вторгнення угруповань військ (сил) РФ в Україну на інших операційних напрямках.

Один з варіантів структури ТрО показаний на *рисунку 3*. Міністерство оборони формує вихідні дані для розробки плану ТрО, а саме: перелік об'єктів критичної інфраструктури, які підлягають посиленню оборони, що затверджується КМУ; висновки з оцінки державної політики у сфері оборони, мобілізаційні спроможності держави щодо розгортання військ (сил) ТрО; перелік об'єктів ОПК для посилення їх оборони; представлення державного оборонного замовлення для затвердження КМУ, надання

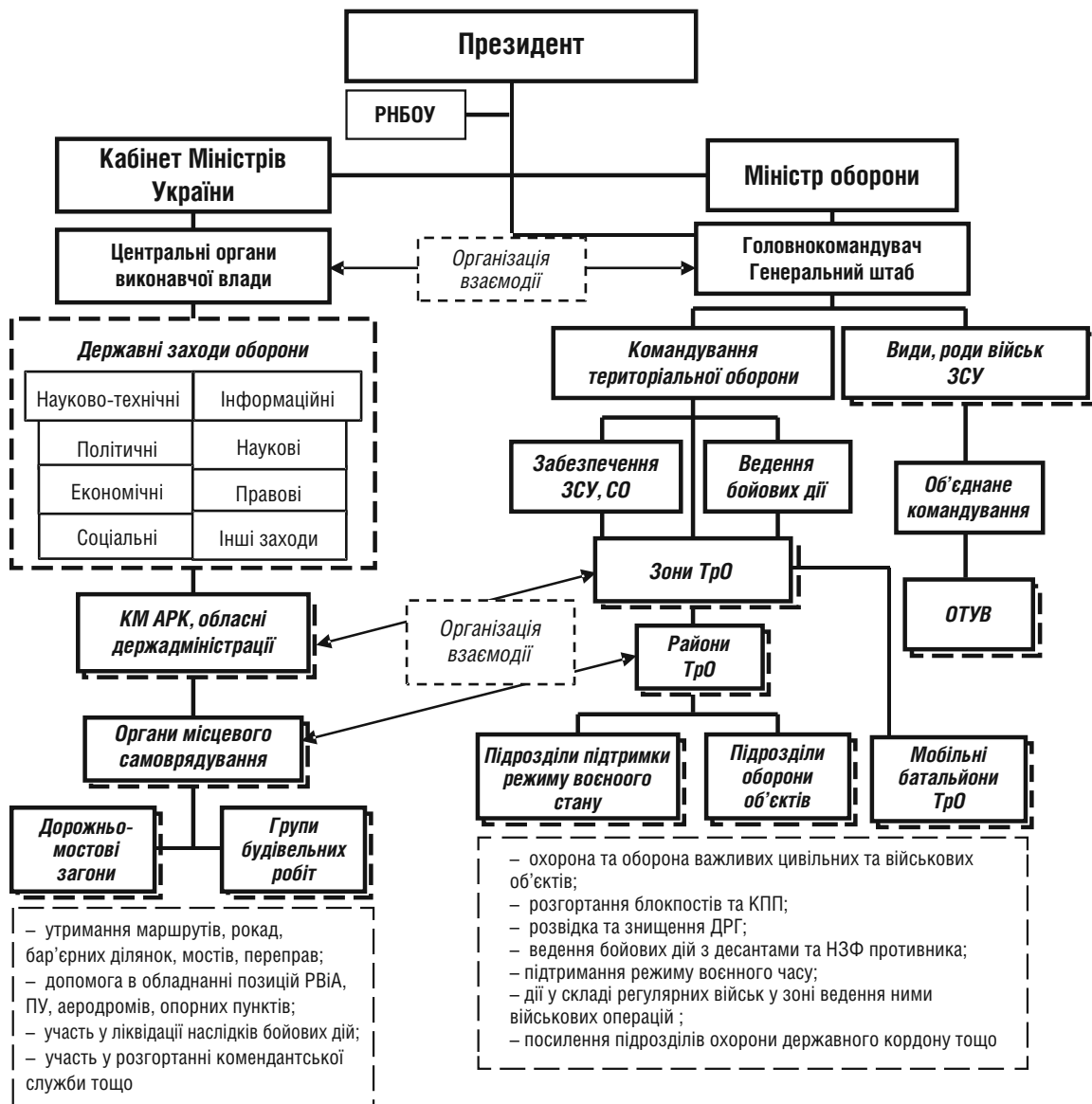

Рис. 3. Структура територіальної оборони держави (варіант)

пропозицій щодо корегування Закону України «Про бюджет України» для забезпечення оборони держави тощо.

Генеральний штаб ЗСУ збирає та аналізує інформацію, необхідну для планування, та надає пропозиції Головнокомандувачу ЗСУ для прийняття рішення на організацію ТрО. До планування ТрО залучаються командування видів ЗСУ та ТрК у частині, що їх стосується.

Планування ТрО на території ведення операції ОС здійснюється командуванням ОС як розділу єдиного Плану об'єднаної військової операції та затверджується Верховним Головнокомандувачем – Президентом України.

Командування зон та секторів здійснюють планування ТрО на закріплених територіях, узгоджуючи виділення сил і засобів для ТрО, питання матеріально-технічного забезпечення та дислокації підрозділів ТрО з органами місцевого самоврядування. Для ознайомлення з повним змістом планів ТрО допускаються особи, визначені командувачем СВ ЗСУ, а в зоні ведення військової операції – Головнокомандувачем ЗСУ.

Висновки

1. Україна спроможна створити й підтримувати оборонний потенціал, здатний протистояти «гібридній» агресії РФ у південно-східному регіоні держави, сформувати і забезпечити одне стратегічного угруповання військ (сил) для відбиття вторгнення військ Південного військового округу ЗС РФ. На іншій території України доцільно організувати систему територіальної оборони держави відповідно до характеру, методів та способів ведення військових і терористичних дій РФ на цій території.

2. Структура й зони відповідальності системи територіальної оборони залежать від методів, способів та характеру передбачуваних варіантів воєнних дій противника і становлять основу воєнно-адміністративного поділу держави.

3. Організаційно-штатні структури територіальних командувань не можуть бути однаковими. Вони залежать від обсягу, кількості та важливості покладених на них завдань, передбачуваних бойових дій противника, наявності мобілізаційних ресурсів, кількості важливих об'єктів, призначених для оборони тощо.

4. Доцільність формування бригад ТрО є сумнівною та потребує окремих наукових досліджень та розрахунків. Якщо держава спроможна сформувати близько 24 бригад ТрО і забезпечити їх утримання, то доцільніше їх включити до складу ЗСУ й додатково розгорнути оперативні-тактичні угруповання військ (сил) ЗСУ на загрозливих операційних напрямках.

Перелік літератури

1. Фролов В. С. Формування перспективної моделі організації оборони України / В. С. Фролов, В. М. Семененко // Наука і оборона. – 2019. – № 3. – С. 3–9. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-8-3-3-9>.

2. Cybersecurity as a component of information security: A terminological aspect from the point of view of the Ukrainian information legislation [Електронний ресурс] / P. Snitsarenko, O. Zahorka, A. Pavlikovskyi, O. Oksiiuk // Problems of Information Science and Technology (PIC S&T) : 2019 IEEE International Scientific-Practical Conference Proceedings. – К. : ФООП Андреев К. В., 2019. – С. 835–838. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1109/PICST47496.2019.9061272>.

3. Илларионов А. Вызовы информационной войны для свободного общества и возможная контрстратегия. Выступление на XIX Форуме Открытого Общества Эстонии. Таллинн, 18 сентября 2014 г. [Електронний ресурс] / А. Илларионов // Livejournal. – Режим доступу : <https://aillarionov.livejournal.com/735489.html>.

4. Паспорт безпеки України: підсумки та рекомендації [Електронний ресурс] / ДМГО «Центр міжнародної безпеки», Національний інститут стратегічних досліджень // Centre for International Security. – Режим доступу : https://intsecurity.org/Pasport_bezpeky_Ukrainy.pdf.

5. Український фронт: виклики Закарпаття та Причорномор'я [Електронний ресурс] : матеріали дослідження / ДМГО «Центр міжнародної безпеки», Національний інститут стратегічних досліджень // Centre for International Security. – Режим доступу : https://intsecurity.org/UAFrontier_UA_EN.pdf.

6. Український фронт: виклики для Таврії [Електронний ресурс] : матеріали дослідження / ДМГО «Центр міжнародної безпеки», Національний інститут стратегічних досліджень // Centre for International Security. – Режим доступу : https://intsecurity.org/ukrainian_frontier_vykyly_dlya_tavriyi.pdf.

7. Про основи національного спротиву [Електронний ресурс] : проект Закону України № 5557, дата реєстрації 25.05.2021 // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72035.

8. National Security Strategy of the Republic of Poland [Електронний ресурс] : 2020 // Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. – Режим доступу : https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/National_Security_Strategy_of_the_Republic_of_Poland_2020.pdf.

9. Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022 [Електронний ресурс] : przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r. // Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. – Режим доступу : https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_rozwoju_systemu_bezpieczenstwa_narodowego_rp_2022.pdf

10. Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej Polskiej [Електронний ресурс] : Maj 2017 // Ministerstwo Obrony Narodowej. – Режим доступу : https://archiwum2019-en.mon.gov.pl/p/pliki/dokumenty/rozne/2017/07/korp_web_13_06_2017.pdf.

11. Про оборону України [Електронний ресурс] : Закон України № 1932-ХІІ від 6 грудня 1991 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

12. Про затвердження військово-адміністративного поділу території України [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 39/2016 від 5 лютого 2016 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/2016#Text>.